

Ref.

Lehden julkaiseminen ja toimittaminen ovat tiimityötä. Tämän toteamiseksi tarvitsee vain vilkaista viereisen sivun sisällysluetteloa kirjoittajatietoihin ja niiden yläpuolella annettuja tietoja toimituksen ja lehden hallituksen kokoonpanosta. Sisällön tuottamiseen osallistuneita on itse asiassa enemmänkin, mutta heidän kohdallaan on jäädä nimettömiksi, vaikka heidän roolinsa on hyvin tärkeä – tarkoitan tietysti heitä, joilta on pyydetty asiantuntijalausunto toimitukselle tarkoitettujen artikkelikäsitteiden julkaisukelpoisuudesta.

Tieteellisen julkaisemisen periaatteisiin ja käytäntöihin kuuluu, että julkaisun sisältö tai ainakin sen keskeiset osat käyvät lävitse vertaisarvioinnin. Historiallinen Aikakauskirja luetuttaa tarjotut artikkelikäsitteet aina vähintään kahdella asiantuntijalla eli nk. referee-lukijalla, joille ei kerrota tekstin kirjoittajan henkilöllisyyttä eikä kirjoittaja vastavuoroisesti saa tietää lausunnonantajien henkilöllisyyttä, vaikka toimitus hänelle lausunnot omien kommenttinsa kera välittääkin. Toki tämänkokoisessa maassa alansa asiantuntijat saattavat toisinaan hoksata, kuka artikkelikäsitteiden tai sitä koskevan lausunnon on kirjoittanut, mutta se ei vähennä luottamustehtävän tieteellistä arvoa.

Vertaisarvioinnin tarkoituksena on laadunvarmistus – käsiteltävien aiheiden paljouden keskellä toimitus ei aina kykene yksinään päättelemään, miten tärkeä tai uutta luova jokin yksittäinen artikkeli oikein on. Vertaisarviointi

takaa tieteelliselle lehdelle laadukkaamman sisällön ja samalla jo prosessina vahvistaa lehden asemaa koko alansa tutkijayhteisön yhteisenä asiana ja foorumina. Tästä numerosta alkaen jokaisen Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaistun vertaisarvioitun artikkelin lopussa on maininta, jos kirjoitus on vertaisarvioitu.

Syy siihen, että tällainen maininta tarvitaan, on se, että Historiallinen Aikakauskirja julkaisee jatkossakin kirjoituksia, joita ei ole vertaisarvioitu ja joita ei ole syytäkään vertaisarvioida. Tällaisia ovat esimerkiksi katsaukset, kolumnit, keskustelupuheenvuorot, tiedemaailman tapahtumia raottavat uutiset sekä tietysti kirja-arviot. Maininta vertaisarvioinnista selkeyttää etenkin empiirisiin lähdeaineistoihin perustuvien artikkeleiden asemaa: ne edustavat lehden sisällön tieteellisesti koetelluinta ja punnituuinta antia.

Kuitenkaan vertaisarviointimaininnan puuttuminen ei tee kirjoituksesta huonompaa, vaan on todellakin olemassa erilaisia tekstejä, joilla on omat tarkoituksensa ja jotka ovat kuitenkin tärkeitä niin tieteen kannalta kuin ylipäänsä tiedollisesti. On myös muistettava, että esimerkiksi kirja-arvion kirjoittaminen on jo sinänsä eräänlaista tärkeää vertaisarviointia samoin kuin opinnäytetöiden tarkastamiset ja opponoinnit.

Vertaisarviointikäytännön merkitys on kaiken aikaa korostunut tiedemaailmassa, ja tutkijoiden julkaisuja samoin kuin tieteellisiä lehtiä ja julkaisusarjoja on luokiteltu paremmuusjärjestykseen ja erilaisiin kategorioihin. Useimpien

mallien mukaan arvostetuimpia julkaisuja ovat nk. kansainvälisissä lehdissä ilmestyneet vertaisarvioidut artikkelit. Tutkijoiden julkaisualueissa tärkeintä ei enää olekaan pituus, vaan ennen kaikkea se, kuinka monta ref-merkintää siellä on ja missä kategorioissa. ”Laadun määrää” on tehty erilaisilla urapolku- ja rahanjakomalleilla yhä tärkeämpi paitsi tutkijan oman uran myös kokonaisten tiedeyksiköiden rahoituksen kannalta. Näitä täydentämään on nostettu uuden teknologian mahdollistama tieteen vaikuttavuuden seuranta, joka käytännössä tarkoittaa yksittäiseen julkaisuun tehtyjen viittauksien määrää muissa tieteellisissä julkaisuissa.

Vaikka vertaisarviointi on tärkeä ja perusteltu käytäntö, se on altis inhimillisille puutteille. Vertaisarviointia tekemään valitut asiantuntijat lähestyvät hekin aihepiiriä omasta näkökulmastaan ja tietämyksestään. Vertaisarvioinnin käsite on myös väljä, eikä kukaan jaksaa todella ottaa selvää, missä määrin kaikki tutkijoiden julkaisualueisiin tai yliopistojen julkaisutietokantoihin ref.-statuksen kera kirjatut julkaisut ovat todella olleet riippumattomien asiantuntijoiden tarkastettavina.

Kaikilla lehdillä ei myöskään ole mahdollisuutta eikä tarvettakaan toimia tieteenalansa johtavina foorumeina eikä ylläpitää aikaa vieviä laadunvarmistusrakenteita. Tällaisten lehtien tulevaisuus on uhanalaisin, koska niissä julkaistut artikkelit eivät tuloksellisuusmittareiden mukaan ole kovinkaan merkittävä tieteellinen saavutus – mittarit kun asetettu mittaamaan enemmän muutoseikkoja kuin itse kirjoituksen sisältöä. On oletettavaa, että tieteentekijöiden kiinnostus tällaisia foorumeita kohtaan viilenee. Alansa johtavatkin lehdet voivat kärsiä artikkelitarjonnan vähenemisestä ainakin kansallisella tasolla, koska tutkijoita paimennetaan suuntaamaan julkaisu toimintansa vielä ylemmälle portaalle, kansainvälisille foorumeille.

Tieteellisten lehtien ylläpito ei tietenkään ole itsetarkoitus, mutta jos lehtien määrä vähenee, julkaisukenttä kapenee ja tieteellinen, kulttuuril-

linen ja yhteiskunnallinen keskustelu ja tiedottaminen surkastuvat. Joskus on aivan paikallaan, että alansa erityisasiantuntija julkaisee jotain myös ”pienellä kielellä” ja julkaisussa, joka tavoittaa vain suppeahkon yleisön – kaikki merkittävät kansainväliset julkaisufoorumit kun eivät ole kalleutensa takia kaikkien ulottuvilla.

Tiedelehtien ja lehtitietokantojen kalleuden tuottamaa tiedonlevityksen ongelmaa on toki yritetty ratkaista kehoittamalla tutkijoita valitsemaan julkaisufoorumeikseen nk. open access -lehtiä eli avoimessa Internetissä ilman salaisuuksia tai tilaussopimuksia toimivia tiedelehtiä. Lisäksi monet yliopistot edellyttävät tutkijoidensa lähettävän julkaisuistaan sähköisen version yliopistolliseen rinnakkaisjulkaisutietokantaan. Kuitenkin myös open access -lehdet tarvitsevat perusrahoituksen kyetäkseen ilmestymään säännöllisesti ja toimiakseen tieteellisesti uskottavalla tavalla. Juuri taloudellinen kannattavuus saattaa myös estää juuri ilmestyneen julkaisun liittämisen tuoreeltaan osaksi jotain rinnakkaisjulkaisuresurssia – lehden pitää myydä aikansa ennen kuin sen sisältöä voi ryhtyä jakelemaan ilmaiseksi. Siitä syystä Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaistut kirjoitukset voidaan liittää rinnakkaisjulkaisutietokantoihin, kun aikaisintaan vuosi on kulunut kirjoituksen ilmestymishetkestä.

Vertaisarviointi on tärkeä ja itsestään selvä osa tieteellistä laadunvarmistusta – ei sen vähempää muttei myöskään sen enempää. Tutkijoilla pitäisi olla ja varmasti onkin riittävän selvä käsitys siitä, mitä asioita missäkin yksittäisessä lehdessä tai julkaisusarjassa käsitellään ja missä heidän omat kirjoituksensa kannattaa julkaista – siis muodollisista ja kiistanalaisista ranking-listoista riippumatta. Tieteellisestä kirjoittamisesta ja julkaisu toiminnasta ei pitäisi tehdä yksiulotteista valvonnan, palkitsemisen ja rankaisemisen välinettä.

MARKO LAMBERG
marko.lamberg@abo.fi